

Sørum-Speilet

I dette nummeret:

Leif Antonsen:
Lindeberg Vel i 60 år
(3) Industri og
næringsliv på Lindeberg

Svein Sandnes:
Henrik Wergeland og
etableringen av
almueboksamlinger

Kristian Lieungh:
Oppvekst på Melvold i
Frogner i
mellomkrigs-tida
Del 58: Den
første bilen

Per Otto Asak:
Kaptein Lihme går igjen

Kaare Svarstad:
Rusletur langs Slora

Trygve Sæther:
Birgits historie

Lederens spalte

<http://sorum.historielag.no>

Kjære medlem,

For tida er et utkast til kommunedelplan for kulturminnevern ute på høring i Sørum kommune. Dette er en begivenhet vi i historielaget har jobbet for i flere tiår. Skal den sammenliknes med noe, må det være arbeidet for å utgi ei bygdebok for Sørum, som vi nå er godt i gang med.

Det siste formelle vedtaket om å igangsette arbeidet med en kulturminneplan for kommunen ble fattet av kommunestyret 19. juni 1997, etter politisk press fra historielaget. I løpet av de elleve åra som er gått, har kulturkontorets administrasjon på ulike måter forsøkt å prioritere arbeidet med å utarbeide en kulturminneplan. Gjennombruddet kom først når en forstod at oppgaven var så omfattende at den måtte løses ved innleid arbeidskraft. Det ble tatt kontakt med Akershus Fylkesmuseum, og det ble gjort en avtale om at tidligere museumsbestyrer for Tertitten, Petter Tønder Jakobsen, skulle engasjeres som utreder for å føre utkastet til planen i pennen.

De siste par åra har han reist rundt med blokk, blyant og fotoapparat og registrert alle typer bygninger og kulturmiljøer som er vurdert som bevaringsverdig. I planen er de objektene som er valgt som representative kulturminner i vår kommune inndelt i fem kategorier: F - Vedtaksfredet kulturminne, VK1 – kulturminne av nasjonal betydning, VK2 – kulturminne med stor lokal/regional betydning, VK3 – kulturminne av lokal betydning og VK4 kulturminne av noe mindre lokal betydning, ofte fordi det er endret.

Vi vil oppfordre alle medlemmer av historielaget til å skaffe seg utkastet til kulturminnevernplan og studere det nøye. Først og fremst med sikte på å finne viktige lokale kulturminner som av ulike grunner er blitt uteglemt. For planen er så konkret at den omhandler enkeltbygninger og andre kulturminner. Din lokalkunnskap vil kunne være av stor betydning for det endelige resultatet. Høringsfristen er 22. september. Send gjerne innspillene direkte til Sørum kommune, kulturkontoret, Postboks 113, 1921 Sørumstrand, med kopi til Blaker og Sørum historielag v/Dag Winding-

Sørensen, Lyvn. 30, 1920
Sørumsand.

Ellers minner vi
om årets siste rusletur

torsdag 21. august og den tradisjonelle bussturen lørdag 6.
september.

Artikler nr. 4 – 2008 – 14. årgang

Lindeberg vel – aktiv i 60 år (3)

Da Lindeberg Vel i 1996 markerte sitt 50-års-jubileum, ble det nedsatt en komité for å finne ut mest mulig om stedets liv og historie. Leif Antonsen har arbeidet videre med dette materialet, og i fjor kom heftet "Lindeberg Vel – for ditt nærmiljø!" ut. Med forfatterens og Lindeberg Vels tillatelse gjengir vi i Sørum-Speilet det meste av innholdet i heftet gjennom seks artikler.

Industri og næringsliv på Lindeberg

Mens befolkningen på Lindeberg før krigen stort sett levde av jordbruk, foregikk det etter hvert en ikke ubetydelig utvikling av næringsgrunnlaget i etterkrigsårene.

Flere aktører er dessverre borte i dag. Som kompensasjon har vi imidlertid fått et rikholdig utvalg av mindre foretak innenfor spesielle bransjer. Dette er for en stor del nisjebedrifter som hver for seg ikke representerer all verdens arbeidsplasser, og som ikke i nevneverdig grad har bidratt til å befeste stedets identitet.

I historisk perspektiv er det særlig to personer som har bidratt til dette, og som fortjener å framheves når det skal skrives industrihistorie på Lindeberg – nemlig Olaf Fagerbach og Olav Fahre Sr.

Olaf Fagerbach

Grunnlaget ble lagt med Olaf Fagerbach. Han kom fra Stamsund i Lofoten. Etter ham kom det også en rekke andre innflyttere fra Nord-Norge som bidro til å sette sitt preg på lokalsamfunnet Lindeberg i etterkrigstiden.

I Hattfjelldal, hvor han vokste opp, begynte Fagerbach med fotografering i ung alder. Han reiste rundt og fotograferte lofotfiskeres hverdagsliv, samtidig som han

drev med portrettfotografering på bestilling. Siden åpnet han egen foto-forretning i Stamsund, kombinert med elektrisk forretning – i tillegg til diverse agenturer.

Det syntes som om tilfeldighetene brakte ham til Sørum, da han på en reise på Østlandet fikk se en annonse i Aftenposten, hvor det framgikk at småbruket Nybrøttet på Lindeberg i Sørum var til salgs. Han kjøpte dette i 1943, og drev til å begynne med jordbruk på tradisjonell måte. Han fikk tilsendt 6-8 nordlandskuer som han mente var mer nøysomme enn lokale kyr.

Som den kreative personen han var, så han raskt muligheter for forretningsdrift ut over ordinær landbruksvirksomhet. Han satte opp en fabrikkbygning på eienommen, hvor han startet opp med diverse produksjon og agenturvirksomhet.

I den første etterkrigstiden var det stor varemangel, og det meste kunne selges. Blant andre mer eller mindre "kreative" produkter, ble det tappet DDT på flasker, og solgt som insektsmiddel. Men etter at DDT ble forbudt, ble det jo slutt på dette.

I 1946 flyttet han mye av virksomheten over til en ny treetasjers fabrikkbygning ved stasjonen. Her etablerte han i første etasje en landhandel som han drev i kompaniskap med sin nevø.

Han tok også over postkontoret, som tidligere hadde hatt tilhold på stasjonen. Foruten egen virksomhet i de øvrige etasjer, drev han også utleie.

Etter krigen satte han i gang med reparasjon og salg av radioapparater. Denne virksomheten var hovedsakelig basert på at han hadde fått tilslag på et større parti defekte apparater som tyskerne hadde inndratt under krigen.

En tid var Fagerbach også bilforhandler. En annonse fra Akershus Arbeiderblad fra oktober 1952 viser at han var forhandler for Hansa-Borg varevogn for Romerike.

Interneon-eventyret som sprakk

I 1950 startet han opp produksjon av reklameskilt i plast. Han begynte først i Karl Johansgt. 2 i Oslo i et kott på 2x5 m² – med en mann. Dette holdt ikke lenge, da etterspørselen var stor fra første stund.

I 1951 flyttet han produksjonen til Lindeberg hvor han hadde et 60 m² ledig kjellerlokale på sin eiendom.

Under arbeidet med reklameskiltene utviklet han et eget forbedret system som han kalte Interneon lysreklame. Dette ble en suksess, og produksjonslokalet ble igjen for lite. I 1955 planla han derfor bygging av nye tidsmessige produksjonslokaler på Lindeberg.

Med stor optimisme satte han i gang, men han hadde dessverre ikke sikret seg gode nok lånemuligheter, og etter hvert fikk han også leveringsvansker, da ordretilgangen ble større enn produksjonskapasiteten. Han kom i likviditetsvansker, og greide ikke å betale lønninger til sine ansatte. Til tross for at han satte hele sin formue inn i prosjektet, endte det hele med konkurs.

Dette skapte selvsagt vanskeligheter for mange. I 1959 skriver han i bladet ”Romerike” et åpent brev til venner og uvenner hvor han beklager de problemer han hadde påført lokalsamfunnet.

Fagerbach skapte arbeidsplasser som kom lokalbefolkningen til gode, og bidro således til utviklingen av Lindeberg som tettsted.

Det blir sagt om Fagerbach at han ”sprudlet” over av idéer, og at han var en person som forstod å utnytte mulighetene i ”etterkrigsboomen”, men som ikke alltid greide å følge opp alt han satte i gang.

Fagerbachs konkursbo ble kjøpt opp av Olav Fahre. Butikken og postkontoret var blitt overtatt av Johannes Brennsund, som hadde vært ansatt hos

Fagerbach i Stamsund. Begge deler ble senere flyttet ned til den nye Lindebergveien, da denne ble åpnet i 1960-årene.

Olav Fahre Sr.

Olav Fahre ble født i 1904 i Lunde i Telemark. Som smedsønn foregikk læretiden i smia til faren, hvor det for det meste gikk i hestesko og kjerrer. Utdannelsen utover dette var ungdomsskole og teknisk aftenskole.

Da han ble eldre, arbeidet han i seks år på plateverksted hos Skabo på Skøyen i Oslo, hvor han delvis var nattevakt, sjåfør og visergutt.

Etter hvert startet han opp med produksjon for egen regning på kveldstid. Til å begynne med gikk det i bolter og rørklammer. Virksomheten viste seg å være levedyktig, og i 1932 startet han Olav Fahres Mekaniske verksted i et gammelt loftslokale på Skøyen. Det første året hadde han kun en ansatt og en omsetning på 2.000 kr.

Med Olav Fahres evne til å se mulighetene vokste bedriften raskt, og allerede i 1935 flyttet han over til større lokaler i Christian Kroghs gate i Oslo. Produksjonen var nå blant annet utvidet til radiatorer, tilhengere og produkter innen bygningsbransjen.

Overtagelsen av Olaf Fagerbachs konkursbo på Lindeberg ble etter hvert starten på en betydelig industriutbygging på Lindeberg.

Etter mange utvidelses- og omstillingsprosesser var arbeidsstokken i 1958 kommet opp i 50 personer, fordelt på avdelingene i Oslo og Lindeberg. Det ble nå satset på VVS-markedet, spesielt innen ventilasjon. Eksempler på produkter fra denne tiden er ”Farflex” og ”Spaltex” ventiler.

En egen spesialitet som ble produsert på 50- og 60-tallet var ekspansjonsbolter for fjellsikring. Disse ble blant annet brukt til sikring av gruveganger på Svalbard, og hvert år kom det ordre fra Store Norske Kullkompani. Da ble det alltid gjort en ekstra innsats for å få ordren

av gårde i rett tid. I gruvemuséet i Longyearbyen kan en studere hvordan boltene ble brukt i gruvene.

Det ble også opparbeidet en betydelig eksport, hovedsakelig til Sverige, hvor det ble opprettet et eget salgsselskap i 1964.

I 1962 ble bedriften organisert som familieaksjeselskap under navnet Farex Fabrikker A/S.

Fra starten av var Farex produkter i høy grad basert på Olav Fahres idéer og oppfinnelser. En mer målbevisst produktutvikling kom i gang på 60-tallet. Dette resulterte blant annet i bygging av et moderne laboratorium for lyd- og luftteknikk, hvor det ble drevet forskning og fullskalaforsøk. Farexnavnet var nå godt innarbeidet, og i 1979 ble navnet på selskapet endret til Farex A/S.

I slutten av 1970-årene trakk Olav Fahre seg ut av aktiv tjeneste. Han døde etter noen tids sykdom i 1981. En ”gründer” i ordets rette forstand var gått bort.

Salg av virksomheten

I 1982 feiret Farex A/S femti års jubileum. Olav Fahres sønn, Tore Fahre, hadde nå overtatt ledelsen av selskapet, som i løpet av femti år hadde utviklet seg fra å være en enmannsbedrift til et foretagende med 240 ansatte og 80 mill. kr. i omsetning.

Produksjonen i Norge var nå samlet på Lindeberg, hvor det foruten hovedkontor og laboratorium var over 6.000 m² produksjonshaller til rådighet.

Produktspekteret var nå blitt meget omfattende innen ventilasjon, støy og vibrasjonsisolering, og Farex A/S var blitt ledende i Norden innen sitt område.

Ved siden av produksjon av metallvarer, ble det også i 1960-årene drevet en utstrakt produksjon av plastartikler, hvorav blomsterpotter av skumplast var den store ”slageren”. Produksjonen foregikk i den gamle bygningen på tidligere Olav Fagerbachs eiendom – på østsiden av jernbanelinjen..

Det var en tid stor etterspørsel etter disse pottene, både innenlands og til eksport. Det amerikanske markedet var så vidt interessant at det en tid ble vurdert å starte egen produksjon i USA.

I 1972 ble datterselskapet Farex Arvika AB stiftet, og det ble opprettet salgskontorer i flere land.

I 1988 beskjeftiget Farex A/S i alt 300 personer (derav 150 på Lindeberg), og omsetningen var på 200 mill. kr. Det vakte derfor forundring da nyheten kom om at bedriften var solgt til der svenske industri-selskapet Swegon. Swegon var i 1988 et selskap med ca. 700 ansatte – med 475 mill. kr. i omsetning, og med hovedkontor i Stockholm.

Det ble forsikret fra ledelsens side at bedriften skulle bestå som selvstendig enhet på Lindeberg under samme ledelse.

Slik gikk det som bekjent ikke, da det ikke varte lenge før alt var flyttet over til Sverige, og Lindebergs hjørnestensbedrift og stolthet var blitt historie.

Lindeberg avfallsforretning

Olav Fahre Jr., som hadde vært produksjonssjef hos Farex Fabrikker A/S i mange år, søkte i 1973 bygningsrådet om tillatelse til å drive en avfallsforretning på en del av eiendommen til Farex Fabrikker på østsiden av jernbanelinjen. Formålet var metallgjenvinning, med hovedvekt på biloppugging. Tillatelse ble gitt for inntil 5 år – under forutsetning av at tomte ble skjermet med et formålstjenlig gjerde for å hindre innsyn.

I 1978 kom vrakpantordningen, og Lindeberg avfallsforretning ble utpekt til regional samle plass for vrakede biler.

Det første halve året ble det mottatt 1.200 biler til braking. Det endte i kaos en periode. Den bestilte bilpressa ble forsinket fra leverandøren, og bilvrak hopet seg opp. Dette førte til naboprotester og underskriftkampanje. Lindeberg Vel fremholdt overfor kommunen at tomte var for liten og uegnet til formålet, foruten at virksomheten ville kunne føre til støy og forurens-

ning. Kommunen ble derfor anmodet om å stille egnet tomt til disposisjon.

Fylkesmyndighetene i Akershus hadde imidlertid, etter å ha vurdert andre alternativer, anbefalt Lindeberg som den mest hensiktsmessige lokalisering for oppsamlingsplass på Nedre Romerike.

I 1979 ble det gitt utslippstillatelse fra Statens Forurensningstilsyn, men velforeningen ga seg ikke, og saken ble anket inn for høyere myndigheter. Saken endte til slutt opp i Miljøvern-departementet, som i brev av 31. Juli 1980 avviste klagene fra Lindeberg Vel. Med utgangspunkt i en ny disposisjonsplan fra 1979, skulle det bli tatt tilbørlig hensyn til avskjerming.

I 1986 ble firmaet organisert som aksjeselskap (Lindeberg Avfall A/S), og hadde på det meste inntil 12 ansatte.

I 1990 ble eiendommen Moe Søndre kjøpt. Virksomheten kunne utvides, og det ble levert nærmere 1.000 tonn jern til omsmelting pr. år.

Så ble endelig lokaliseringen av hovedflyplassen avgjort. Gardermobanen ville da ta det meste av eiendommen, og alternativene var nedlegging eller flytting. I mellomtiden var imidlertid produksjonen ved farex Fabrikker overtatt av det svenske industriselskapet Swegon, som hadde flyttet virksomheten til Sverige. Fabrikklokalene på Lindeberg sto derfor tomme.

For erstatningsbeløpet fra Gardermobanen ble den store fabrikk-hallen, samt uteområdene kjøpt tilbake fra Swegon, og all virksomhet ble flyttet over til vestsiden av jernbanen. Gardermobanen kjøpte Farexveien 7 (kontorbygget).

I 1995 ble firmanavnet Lindeberg Avfall A/S byttet til Fahre A/S.

I 1996 kom den midlertidige utvidede vrakpantordningen på kr. 6.000. Dette førte til en enorm pågang, og det første året ble det mottatt 9.000 biler til vraking. Delesalget, som hadde vært hovedinntekten i bedriften, falt radikalt. Samtidig falt også skrapjernprisen. I tillegg til dette kom det nye regler for handtering

av bilvrak, som ville ha betydd nyinvesteringer i million-klassen.

Det ble derfor besluttet å legge ned virksomheten, og heller satse på utleie av fabrikklokaler. Kontorbygget ble kjøpt tilbake, og firmaet ble i år 2000 organisert som eiendomsselskap. Navnet ble endret til Fahres Eiendom A/S – med Olav Fahre jr., Jørdis Fahre, Yngve Fahre og Linda Fahre Huse som eiere.

Leif Antonsen

I det neste nummeret av Sørum-Speilet vil Leif Antonsen fortelle Lineberg Vels 62-årige historie.

Julehefte for Romerike

Ellen Margrete Graarud utgav i 2004 et julehefte på eget forlag. Ette tre års pause kan i vi i år forvente oss et nytt ”Jul på Romerike 2008”.

Hovedproblemet sist var distribusjonen. Nå har hun gjennom en avtale med Romerike historielag kommet fram til en avtale med historielagene på Romerike om å stå for salget. I Blaker og Sørum historielag har vi forhåndskjøpt 1000 eksemplarer av juleheftet. Tanken er å selge det sammen med den populære kalenderen fra historielaget.

Hovedtemaet for heftet i 2008 vil være Årnessæter Skanse i Nes. I tillegg kommer en ikke utenom 200-års-jubiléet for Toverud-slaget, markeringen av 200-års-jubiléet for Henrik Wergelands fødsel og at det er 100 år siden Enebakk-forfatteren Ragnhild Jølsen døde. Som i 2004 vil det også være ei nyskrevet novelle av redaktøren.

Ellen Margrete Graarud har i en årrekke vært sekretær i historielaget. Vi synes det juleheftet hun sammen med Magnar Osland ut utgav i 2004 var en fin måte å formidle lokalhistorie på. Vårt arbeid med å ivareta kulturminnevernet trenger slike tiltak.

Derfor oppfordrer vi alle som får besøk av historielagets selgere i høst til *både* å kjøpe historielagets kalender og det nye juleheftet. Prisen vil være 100 kroner.

Kanskje det kunne være en god julegaveidé også?

Svein Sandnes

Arkivet til Østre Frogner Vannverk funnet

Under en opprydding på stabburet på Mo, fant Hans Frode Asmyhr arkivmateriale for Østre Frogner Vannverk A/L, som ble etablert i 1949. Bestefaren, Hans Asmyhr var formann i vannverket fra 1961, og de er nok grunnen til at papirene er blitt liggende på stabburet på Mo. Hans Frode Asmyhr har nå overlatt papirene til historielaget og lokalhistorisk arkiv.

Henrik Wergeland og etableringen av boksamlinger

I år er det 200 år siden Henrik Wergeland ble født, og jubiléet har kastet nytt lys på denne mangfoldige dikteren som døde bare 37 år gammel. I de tre numrene som gjenstår av Sørumspeilet i år vil vi presentere ulike sider ved Henrik Wergelands skrifter knyttet til lokalhistorien. Denne første artikkelen handler om hans arbeid for å etablere almueboksamlinger.

I sommer skrev Romerikes Blad om den gamle boksamlingen ved Eidsvoll bibliotek, som delvis er gitt av Henrik Wergeland. Også i Sørum har vi rester fra allmue-boksamlingen til Sørum sogneselskap. Om ikke bøkene her er gitt av Henrik Wergeland personlig, er etableringen trolig inspirert av Henrik Wergelands første hefte "For Almuen". La oss samtidig håpe at biblioteket i forbindelse med innflyttingen i nye lokaler til høsten finner en plass til de gamle bøkene – og ikke minst det skapet de står i, skjenket av prost Juell – slik at de kommer ut av sin kjellertilværelse og blir hedret etter sin fortjeneste.

Sørum sogneselskaps almuebibliotek

8. april 1831 ble Sørum Sogneselskap stiftet og sogneprest Peder Willumsen Juell ble valgt til selskapets første formann. Helt fra starten var etableringen av ei almueboksamling en viktig oppgave for sogneselskapet. Omkring 1850 hadde samlingen vokst til om lag 200 bøker, og om lag halvparten av disse finnes fortsatt i det bok-skapet som ble benyttet. Samlingen består for det meste av praktiske bøker om jord- og hagebruk. Og bøkene ble lånt. Omkring 600 bøker i året lånte Sogneselskapet ut årlig.

Disse informasjonene har vi fra Johan Garders artikkel "Sørum Sogneselskap" i "Sørum herred bind II" utgitt i 1961. Her fortelles det at pastor Juell allerede i 1810 var blitt valgt til sekretær for Det Kgl. Selskab for Norges Vel. I artikkelen fortelles det også at det på sogneselskapets møte søndag 29. april 1832 ble referert til et skriv fra omgangsskolelærer Peder Pedersen Soelvold fra Hoff i Aker med ønske om å bli medlem av Sørum sogneselskap mot en årlig kontingent av bøker for 3 spd. Johan Garder kommenterer tilbudet slik: "Selskapet tok med takk imot dette tilbudet, men karakteristisk nok med forbehold om rett til å ha et ord med i laget når det gjaldt valget av bøker. Soelvold – som for øvrig var blitt valgt til sekretær i Aker sogneselskap da dette ble rekonstruert i 1831 – var nemlig kjent for å være en av mest radikale og pågående menn på denne tid, og særlig fra embetsmannshold ble han ofte karakterisert med uttrykk som "den bekjente folkeoppvigler og redaktør av Statsborgeren." og lignende. Prost Juell kjente ham og visste hva slags bøker han helst ville forære sogneselskapet, og derfor sørget han for at det ble tatt reservasjoner."

Johan Garders artikkel nevner ikke med et ord at etableringen av Sørum Sogneselskap og allmueboksamlingen var inspirert av Henrik Wergelands skrift. Men både samtidigheten i tid – "For Almuen hefte 1" kom ut i 1830 – og Peder Willumsen Juells sentrale posisjon i

Selskabet for Norges Vel, som stod som utgiver av heftet, gjør at vi med stor sannsynlighet likevel kan regne Henrik Wergeland som inspirasjonskilde for Sørums Sogneselskap.

Det hører for øvrig også med til historien at da Peder Soelvold i 1835 ble dømt fra "æren" i forbindelsen med hva han hadde skrevet om embetsmenns maktmisbruk, overtok Henrik Wergeland hans arbeid som redaktør av Statsborgeren – i tillegg til sine mange andre gjøremål.

Henrik Wergeland var initiativtaker

Men i denne artikkelen skal vi konsentrere oss om initiativtakeren til etableringen av almueboksamlingene, nemlig 200-års-jubilanten Henrik Wergeland. Fra Eidsvold prestegård skrev han 23. januar 1830 et brev til direksjonen for Selskabet for Norges Vel.

Som vedlegg til brevet fulgte et manuskript, "Opmuntring til Almuen at sørge for sin Oplysning især ved gode Bøgers Læsning, og til at sætte sig i stand hertil ved at fremme og benytte Almue-Bogsamlinger", som han søker direksjonen om midler til å trykke. Han forteller at det i Eidsvoll var etablert en allmueboksamling høsten 1829, og så snart han får dette skriftet trykket, vil han "foretage igjennem Romerigerne, Hedemarkens Amt, Biri, Vardal og Toten" en reise for å arbeide aktivt for saken. Og ikke nok med det, "thi jeg iler ikke blot Glommen og Mjøsen rundt, men, tilVaaren, fra Lindesnæs – der dukker jeg ind i de dybe Dale – Sætersdalen, Raabygdelauged opad, Filefjeld langs, Fjordene over, Dovre over – og kommer op ved Agdenæs, naar Løvet gulner i Guldal".

Han tenker også å dele ut eksemplarer av skriftet til bøndene på Christiania marked, der bønder fra store områder på Østlandet møtte fram. Han har stor tro på styrken i budskapet. Hør bare: "Bønder, da de faae noget Trykt fat, gjerne i Quartererne, hvor de træffe sammen fra de forskjelligste Bygdelag, læse for hverandre; og inden man veed Ordet af,

staaer der en heel Kreds om med sammenbøiede Øren." Og videre: "Et Almuebogsamlingsfond i Christiania og de større Stæder har jeg tænkt at faae i stand ved velvillige Gaver af Bøger."

(Deichmanske Bibliotek var allerede opprettet i Christiania i 1785 gjennom en testamentarisk gave fra verkseier og kanselliråd Carl Deichmann på over 6000 bind.)

En patriarkalsk form

For bedre å forstå den ovenfra-og-nedholdningen selve skriftet uttrykker, må vi huske at det norske samfunnet i 1830 var ganske annerledes enn i dag. Av landets 1,1 millioner innbyggere var 90% bosatt på landsbygda, og de var i hovedsak sysselsatt i jordbruk, skogbruk og fiske. Universitetet i Oslo var etablert i 1811, og hadde i 1830 600 studenter. I perioden 1826 til 1830 var det uteksaminert 68 kandidater, av disse 32 i teologi og 26 i juss. Av landets 186.000 barn i skolepliktig alder, gikk 160.000 på omgangsskole og 26.000 på fastskoler, av dette 12.000 i byene. Det var registrert snaut 200 utdannede lærere.

Det var den jevne norske bonde den 22 år gamle teologiske kandidaten henvendte seg til med sitt skrift. Hør bare: "Hæderværdige Norske Mænd og Quinder! I se hva det er Eders Ven har at tale med Eder om; ja sandeligen et Ord, som ligger ham paa Hjerte som Eders Vel, og verken for tidlig eller uden Føie talt. Store Menneskevenner have tolket Eders Trang til en Oplysning, som den blotte Religions-Underviisning eller Kirke-Foredraget ikke har kunnet tilfreds-stille. Men disses Ord uddøde paa de fleste Steder; thi de traf paa kolde Hjerter. Deres Anstregelser sank i Graven med dem, og Folket, hvis Velgjørere de havde villet være, glemte dem. Møde ogsaa I, fribaarne Norges Mænd og Qvinder, I det 19de Aarhundredes Børn! Disse Ord med kolde Hjerter og lukkede Ører, lukkede Hjerter? O, jeg vil vise Eder, at I ikke kunne det, saavist som I ikke bør det! Hvo er lunken i sin egen Sag? Hvis Sag, hvis Tarv tales

her? Det for Eder, den er viktig – føler med mig, og indseer da dens Vigtighed!”

Det er et stort lerret Henrik Wergeland spenner opp. Det har ikke skjedd vesentlig utvikling i menneskenes opplysning siden Jesus levde. ”Mennesker, der, ligesom Jøderne for 2000 Aar siden, vare overbeviiiste om alskens Spøgelsers og Djævles Væren og Virken overalt, og især paa visse Steder; endnu Mennesker, der indskrænke deres hele Viden alene til hvorledes en Ploug styres, en Skoe syes osv.; og muligens, hvis de ikke have glempt det, siden de gikk og læste, til de enkelte Troeslærdomme; ja, gaaer det høit, saa have de vel i tyve, tredive Aar til denne Kundskabsskat lagt et Par Psalmer og Bønner.”

Men, forsøker Wergeland å argumentere, denne enfoldigheten, denne kunnskapsløsheten finner vi sikkert bare i alle andre samfunn! (Til tross for at vi forstår at det er norske forhold han beskriver.) ”O Normænd – disse Træk være alene tagne fra de Stater, hvor Regjeringernes Tid gaaer ud paa at qvæle hver Gnist til Oplysning; hvor Bøger ei engang maa indføres eller komme for Dagens Lys, hvor Trældom ruger over Hjerterne som over Nakkerne; hvor Alt anvendes for at opklække dumme men taalmodige Slaver; hvor alt Mulm udblæses foran Bondens Øine; at han ikke skal see sit Aag og sine Rettigheder; hvor Trykkefrihed, ja selv Tænkefrihed ikke gives; hvor – o, opregnede vi mer, da nævnede vi dem; vi ville ikke nævne dem, deres Navn er Forbandelse.”

Hjelp til selvhjelp

Wergeland kjente bondens arbeidsdag og visste at den kune være travel. Derfor understreker han at det ikke er meningen at lesningen skal gå ut over det daglige arbeidet. ”Norske Bonde! Troe ikke, at vi ville paalægge dig et Aad, at vi fordre formeget af dig, at du skulde lade din Dont fare, lade din Ploug hvile, for bestandig at opdyngne rene Kundskaber i din Sjæl . langt fra! Langt fra Men vi legge Beslag paa

dine ledige Timer; vi vile rive dig du af aandsfortærende Tamketomhed, af den uværdige, pinefulde Stilling, ingen Tanker at have at sysselsætte dig med i din Hviletid. Intet at fæste dine tanker ved; vi ville løsrive dig ifra Bænken den lange Vinterqvel, for ogsaa da t høste Livets, ja Udødelighedens Sæd, den hvis Næring Aanderne voxer i Kundskab om Alt og om sig Selv. Du skal lære at føre din Ploug med Stolthed; du skal gaae som oplyst fri Mand bag en, ikke som tanketom, sløv Mørkets Træl, der ei veed mer end at kaste Havre i en Fure, og harve den til.”

Et hovedpoeng for Wergeland at bøndene selv skulle være så aktive som mulig i organiseringen av almuebibliotekene. Mest realistisk var det nok at presten gikk i spissen, men bøndenes aktive deltaging var er mål i seg sjøl. ”Men *dette Middel* til at erhverve Eder alle hine Gode: *gode Skrifter til at udbrede og læse, staaer det nu i Eders Magt at erhverve Eder ved driftige Foreninger, ved med Iver at remme Oprettelsen og Afbenyttelsen af Bogsamlinger iblandt Eder, ved Almue-Bog-Samlinger, ved saaledes at henlede Lysets Kilder i Eders egen Midte, og ikke skye det, som om det ikke hørte Eder til.*”

Som vi har hørt, planla Wergeland en større reisevirksomhet for å propagandere for etableringen av almueboksamlinger, blant annet ved å dele ut dette skriftet. Han ser nok for seg at det gjelder å tenne de mest interesserte bøndene for saken, og la dem arbeide for en videre utbredelse av budskapet, også med hjelp av heftet. Intet mindre enn ”Det hele Folks Oplysning og Aandelige Udvikling” var formålet.

Han har også et ord til dem som skal arbeide videre med spredning av budskapet: ”Den, der svarer paa din Opfordring: ’jeg har nok at stusle med lell, jeg vil ikke lære, ikke læse’ – han er uden Varme, iiskold for sit høieste Vel han forsømmer, foragter det – han er ikke skabt til at være en fri Normand; han fødes til Træl.”

Og så gir en en rekke eksempler på hva den opplyste, frie norske bonde burde interessere seg for å vite noe mer om: han vil lære å bruke jorda enda bedre enn sine forfedre, han vil lære noe om hva som har skjedd i verden, han vil lære noe om jordas plass i verdensrommet (!), han vil lære noe om fremmede folkeslag, han vil lære noe om Norges storhetstid, han vil lære noe om hvordan ulike urter kan brukes til å behandle sykdommer.

Wergeland skriver avslutningsvis: ”Lever vel kjære Landsmænd! Hvo, som har disse blade, gaee til sin Grande med dem! – *Tænker! Taler! Handler!*”

Et fastlåst kjønnsrollemønster

Den bondestand Wergeland vender seg til var utvilsomt menn. Vi må huske på at det fortsatt skulle gå 80 år før kvinnene for eksempel fikk stemmerett. Også arbeidet på gårdene var langt mer kjønnsdelt enn vi kan tenke oss i dag. Og det går tydelig fram også av Wergelands agitasjon:

”Og I, Norske Qvinder, som ville indsee, at det bør en Qvinde at kunne mer end at spinde og koge og dandse, - om Huusfliden og Huusarbeidet endog hviler saa jevnt paa Eder, at I ikke have saa meget Tid som Mændene, til at lære af Bogen – lærer dog af Flanerne at agte Eders eget bedre Væsen – at den fortjener ikke at gaa udmajet, som ikke kan eller vil læse, eller lære sine Børn eller yngre Sødskende at skrive; og da, er der Een, som har erhvervet sig saameget Vid, da vil hun indsee: at Tarvelighed, at alvorlig Sædelighed i tarvelig Klædebon, er den Dyd som snstaar Norske Qvinder at øve og at vise! – at der ingen Ære er i at efterligne Fornemmere og Rigeres Daarskaber og Forfængelighed! Seer, mens I spinde, ville Mændene ved Arnen fortælle Eder, hva de have læst, og læse for Eder. Af dem skulle I lære Kundskab; I Qvinder, lærer Dem Dyder til Vederlag! – Ja, faaer Smag paa den ædle Fornøielse, det forskaffer at samle Kundskaber: da har den eenlige Stue, Huusligheden, Hjemmet faaet nye Tillokkelser; da vil aldrig Tiden falde Eder

lang i de for den Ørkesløse alt for lange Vinteraftener; ja da har ogsaa Selskabeligheden, Eders Omgang med hverandre faaet nye Tillokkelser, idet store, Sundhed og Formue ødelæggende, Gjæstebude tabe deres.”

Utkast til lover for boksamlingene

Heftet til Wergeland inneholder også et detaljert utkast til lover for ”almue-boksamlinger” i paragrafer. Her finner vi bestemmelser om hva deltakerne skal betale; hvert tredje år skal medlemmene skyte inn mellom 12 og 60 skilling ”efter Formues-omstændigheder”. Embetsmenn og ”de, der af Amnuen have Indtægter betale 1 Spd.”

Det skal velges en bestyrer for boksamlingen. Dersom denne ikke er embetsmann, skal presten være revisor for regnskapet. Pengene skal benyttes til kjøp av hensiktsmessige bøker. Og dessuten til kjøp av en protokoll og ”tillukte Boghylder, hvis ikke eget Locale kan anskaffes.” Det forutsettes at boksamlingen kan plasseres i sakristiet i kirken, ”eller saa nær Kirken at den kirkesøgende Almue beqvemt kan benytte den.” Og den skal være åpen for deltakerne hver søndag etter gudstjenesten.

Det er regler om hvor lenge låntakerne kan beolde bøkene. Det normale er at lånetiden er 14 dager, men lenger for som bor lengst unna kirken. Forsinket innlevering utløser et gebyr på 6 skilling for hver uke. Om ei bok ødelegges, må den erstattes. Manglende innbetaling av kontingent fører til at en nektes å låne bøker.

To ganger i året, ”hver 1ste Søndag i October og April”, møtes deltakerne i boksamlingen etter gudstjenesten for å gjennomgå bestyrerens beretning og regnskap. ”Medlemmerne kunne til Mødet medtage deres Sønner, naar de ere over 10 Aar.” ”Ere Deeltagerne ikke fornøiede med en Bestyrer, da kunne de ved Møde imellem sig, hvor Pluralitet gjelder, afsætte ham, og affordre ham Protokollen. Strax maa en Ny vælges.”

Det finnes også deltaljerte regler om hva som skal føres i protokollen. Og i §25 slås et viktig prinsipp fast:

”Bogsamlingen er alle Deeltageres fælles Eiendom. Fraflytter nogen Sognet, da taber han for sin Person Ret til Bøgerne; men det staaer ham frit for at overdrage denne til Hvilken som helst af Bondestanden.”

Hvilke bøker passer i boksamlingen?

I utkastet til lover er det bestyreren som står for innkjøp av bøker til boksamlingen. Det ble imidlertid åpnet adgang for deltakerne å gi bøker til samlingen i stedet for vanlig innskudd. Disse skal imidlertid ”skjønnnes at have dobbelt Værdie af Indskudet i Penge”. Og paragrafen har et viktig tillegg: ”Disse Bøger maa være passende for en Almue-Bogsamling.”

Og for nærmere å definere hva som er ”passende” litteratur i en allmueboksamling, bringer Henrik Wergeland som vedlegg til sitt første hefte ”For Almuen” ei liste med ca. 120 titler. Det fører for langt her å gå nærmere inn på disse, men det er ikke for mye sagt at vi vil finne de færreste av dem i en privat boksamling i dag. En rask gjennomgang av titlene viser at mindre enn halvparten av dem faktisk er registrert i Norsk bokfortegnelse.

De fleste titlene gir praktisk råd og veiledning om moderne landbruk. Men av de bøkene som kan regnes som mer klassiske verk kan nevnes Johan Nordahl Bruns dikt og biografien om Einar Tamberskjelve, Claus Frimanns poetiske arbeider og ”Almuens Sange”, Ludvig Holbergs skuespill, ”Heltehistorier” og hans ”Danmarks historie”, samt ”Peder Pars” og ”Niels Klim”, Gotthold Ephraim Lessings ”Nathan den vise”, Jonas Reins dikt og ”Hagen og Axel”, Christian Braunmann Tullins skrifter og ”Håkon Jarl” og ”Nordens Guder” av Adam Oehlensläger.

For øvrig er det interessant å legge merke til at det i utkastet til lover er noen titler som er spesielt nevnt: ”Bøger som udelukkene ere skrevne for Landmanden,

samt Snorro Sturlesons Norges Historie, maa alene formedelst Slid afhændes, og da ikkun fra Ny at anskaffes.

Hefteserien ”For Almuen”

Direksjonen i Selskapet for Norges Vel innvilget søknaden om å trykke heftet. Og allerede i sitt første brev forteller Wergeland at han planlegger flere hefter. ”At der staaer paa Heftet: ”For Almuen, 1ste Hefte,” betyder ikke, at der af samme Slags skal komme mer, eller at jeg har tænkt hos Directionen i Selskapet for Norges Vel at andrage om flere saadanne Hefters Udgivelse, men jeg har flere Materier, de angaae den almene Oplysning, som i saaledes betitlede Hefter ”For Almuen 2det, 3die o.s.v. Hefte.” Tid efter anden skulde see Dagens Lys. Saaledes indeholder 2det Hefte ”Verdenskundskab, d.e. en kort for Almuen fattelig Fremstilling af Verdenskundskab, d.e. en kort for Almuen fattelig Fremstilling af Verdensnygningen, Jorden, dens Beskrivelse og et Begreb af Historie.” Vi vil komme tilbake til de andre heftene i serien ”For Almuen” i en seinere artikkel i Sørumspeilet.

I fjor søkte historielaget EMC Heritage Trust Project om 10.500 dollar for å dokumentere hva boksamlingen fra Sørums Sogneselskap nøyaktig består av, og digitalisere bøkene slik at de kan gjøres tilgjengelig for Sørums befolkning (og alle andre) på internett. Dessverre ble vi ikke tildelt midler til dette, men vår søknad ble fremhevet som en av to søknader fra Norge som nådde høyt opp i juryens vurdering. Fortsatt er registrering og digitalisering av boksamlingen til Sørums Sogneselskap et aktuelt prosjekt for historielaget å gjennomføre i samarbeid med Sørums Bibliotek. Og ikke minst vil det være interessant da å finne ut i hvor stor grad det er overensstemmelse mellom bøkene i Sørums almueboksamling og Henrik Wergelands liste ”over nogle bøger, passende for almue-bogsamlinger”.

Svein Sandnes

Sommerstevne i Romerike historielag på Lørenskog

Søndag 24. August er det sommerstevne i Romerike historielag. Det er i år Lørenskog historielag som står for arrangementet. Det er frammøte klokka 12:00 ved Lørenskog kirke. Her blir det en historisk omvisning og et besøk ved Olavskilden.

Turen går videre til Skårer kirke og til Bøndenens Hus, hvor det serveres rømmegrøt og spekemat, samtidig so det gis en orientering om husets 90-årige historie. Deretter rusler vi ned til Lørenskog Bygdemuseum, hvor det blir omvisning. Sommerstevnet avsluttes på bygdemuséet med kaffe og kaker klokka 16:00

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 58: Den første bilen

Etter nyttår, vinteren 1939, var det veldig kaldt. Som tidligere nevnt, var jeg den gang på kontoret hos Hellen på Kløfta. Hver dag syklet jeg hjemmefra og opp dit om morgenen og tilbake om kvelden. Turen gikk om posthuset, hvor jeg fikk med meg posten til kontoret om morgenen. Klokka halv ni kunne jeg vanligvis få posten, og var det 30 kuldegrader eller mer, var det jo litt vanskelig å sykle. Var jeg litt tidlig ute, gikk jeg innom et bilverksted, litt før jeg kom fram til posthuset, for å varme meg litt. Det var to brødre som drev dette verkstedet, og jeg hadde kjent dem i lang tid. Faren deres hadde vært sykkelmaker på Kløfta i mange år, og jeg hadde hatt en del med ham å gjøre.

Utpå vinteren hadde en byggmester på Kløfta kjøpt en pent brukt personbil på dette bilverkstedet. Han hadde fra før en 1929 modell personbil, Essex Super Six, og ønsket nå å bytte den inn i en nyere bil. Verkstedet hadde altså tatt Essexen i bytte og rettet litt på forskjellige småfeil, for så å selge den igjen. Denne bilen stod inne på verkstedet en tid, og jeg så den flere ganger.

En morgen jeg kom inn for å varme meg, sa de at den bilen kunne jeg kjøpe. De visste at jeg hadde en motorsykkel stående, for den hadde de sett flere ganger tidligere.

Jeg tok naturligvis bemerkningen som en spøk, for jeg hadde aldeles ikke planer om å kjøpe meg bil.

Neste gang jeg var innom verkstedet, var det samme oppfordringen igjen, den bilen måtte jeg kjøpe. Jeg tok fortsatt det hele som en urealistisk spøk, men de nevnte det siden også.

Det var jo absolutt fristende å ha en bil hvor man kunne sitte i ordentlige klær, og være tørr og ren når det var regnvær. Jeg visste jo hvordan det var å kjøre motorsykkel og bli våt og sølete. Jeg måtte jo tilstå at jeg hadde vært utsatt for det. For en ung gutt om sommeren var det jo veldig morsomt, men allikevel, en bil var noe helt annet.

Jeg begynte å se litt nærmere på den ti år gamle bilen, og etter hvert fikk jeg i all hemmelighet lyst til å kjøpe den. Jeg fikk også se på de gamle papirene angående bilen. De viste at den var kjøpt hos Kolberg-Caspari i Gøteborggata i Oslo, hadde kostet 5.250,- kroner og var sertifisert den 15. mars 1929. Det var en grosserer i Oslo som hadde kjøpt den, og han brukte den bare om sommeren i tre år. Da døde han, og bilen stod i garasjen i flere år uten å bli brukt. Kona hans verken ville eller kunne kjøre bil, så den bare stod der.

Våren 1936 syntes hun at bilen hadde stått der lenge nok uten å bli brukt. Den ble avertert i en avis, og byggmesteren på Kløfta kjøpte den.

Jeg hadde ikke så mye greie på biler, men litt kunne jeg tross alt bedømme. Bilen var gråbrun med svarte skjermmer, og den hadde fire dører som alle var hengslet i bakkant. Den hadde, som navnet sa, en sekssylindret motor, og etter at bilen var satt inn for salg, hadde den fått påmontert mekaniske retningsvisere. I stedet for bensinpumpe, var det en vakumtank som sørget for å suge bensinen opp fra tanken, som lå bak. Det var heller ikke vannpumpe for sirkulasjon av kjølevannet på motoren. Det trengtes 16 liter kjølevann, og det sirkulerte likevel. Det ble sen sirkulasjon, det nyttet derfor ikke med varmeapparat, og derfor var bilen kald om vinteren. Det var selvstarter, men også sveiv, og den var det godt å ha når det var kaldt.

Instrumentbordet var svært pent, og det var lagt inn en ny, stor gummimatte som dekket hele gulvet foran i bilen. Setetrekkene, som var av mykt stoff, var også ganske pene. Bilen hadde stålkarosseri, og skjermen var laget av tykke, solide stålplater, og det var ingen som hadde hørt om rust på biler den gang.

Det var en ting som ikke var helt bra. Bilen hadde mekaniske bremses, som var ganske ustabile. Men det var bare å kjøre deretter. Det var 20" felger og det var en stor fordel i dyp, løs snø, der tok den seg fram "som en elg". Verre var det med kjøreegenskapene. De var elendige. Den gang var det jo grusveier med mye "vaskebrett", og når bilen kom i en slik sving, hadde den en tendens til å "stritte" til siden. Etter hvert lærte jeg jo å kjenne bilen, og det gikk alltid bra. Dette var vel å foregripe begivenhetens gang, men jeg syntes jeg ville ha med en viss beskrivelse av bilen.

Jeg var nokså ofte innom verkstedet, og hver gang var det samme oppfordringen om at jeg måtte kjøpe den gamle bilen. Jeg fikk mer og mer lyst på den, men før jeg ville bestemme meg for å kjøpe den, måtte jeg selvfølgelig snakke med far, og også med broren min, som hadde hatt førerkort i mange år. Far var til å begynne med noe skeptisk, og som rimelig var kunne han ikke helt forstå hva jeg skulle med en bil. Broren min tok det helt annerledes og ville absolutt at jeg skulle kjøpe bilen. Han regnet nok med at da ville det bli noe kjøring for ham også, og var det noe han likte, var det å kjøre bil. Han prøvde å overbevise far om at det ville være greit å ha en bil på gården, og til slutt gikk far med på at jeg skulle kjøpe den. Han tenkte vel sitt han også, for han hadde sittet på med meg på motorsykel flere ganger og kunne nok tenke seg å få kjøre bil i stedet.

Så bestemte jeg meg for handel, og kjøpekontrakt ble skrevet. Jeg skulle få bilen for 1.250,- kroner og da skulle den være i full stand, sertifisert og i orden. Den 1. juli 1935, kom det noe som het omsetningsavgift. Det ville si at for hver krone du kjøpte for, måtte du betale 1 øre i tillegg. I dette tilfellet utgjorde det altså kr. 12,50 som bilverkstedet måtte innkassere for staten.

Lørdag den 25. mars kunne bilen kjøres til bilsakkyndige i Lillestrøm, sertifiseres og få nye skilter. Da kunne jeg få hente den etter at jeg var ferdig på kontoret ved middagstider.

Da jeg syklet bort til verkstedet for å hente bilen, var jeg naturligvis ganske spent. Der stod den utenfor i det fine vårværet med nye skilter. Registreringsnummeret var C-18148, et nummer som jeg syntes var fint. Etter å ha betalt bilen, festet jeg sykkelen bakpå og så litt nærmere på bilen før jeg satte meg inn for å kjøre. Speedometeret viste da 70.220 kilometer. Det hadde bilen gått i alt.

Da jeg kjørte av sted, ønsket verkstedkarene meg en god tur og lykke til. Jeg følte meg veldig glad, og kanskje litt stolt også, for nå hadde jeg virkelig blitt bileier. Førerkort hadde jeg jo fra før, så det var greit.

Da jeg var kommet bortimot halvveis på hjemturen, stod det en mann som jeg kjente ved veikanten utenfor gården sin og gav tegn til at han gjerne ville få sitte på. Jeg stoppet naturligvis for å ta ham med. Da han fikk se at det var meg som kom kjørende i bil, ble han nok litt forundret. Han visste at jeg syklet til Kløfta hver dag, men kunne ikke vite at jeg nettopp hadde anskaffet meg bil. Så satte han seg glad og fornøyd ved siden av meg og fortalte at han skulle til Frogner meieri på generalforsamling. Han var svært takknemlig for å få kjøre, for dit var det nesten fire kilometer han ellers hadde måttet gå. Han var den første passasjeren jeg hadde i Essexen, men siden ble det mange flere.

Da jeg kom hjem med bilen, ble den jo naturligvis gransket fra alle kanter, og til og med far var ute og så på den. Om kvelden tok broren min en prøvetur, og bilen gikk fint.

Det gikk ikke lenger enn til dagen etter, før far ville ha skyss, og det var opp til Gjerdrum. Han skjønte nok ganske snart at det var nyttig å ha en bil på gården likevel, som han kunne benytte seg av når det var nødvendig. Jeg hørte aldri mer at det var litt utidig av meg å kjøpe bil, for far var den som stadig rekvirerte skyss hit og dit. Han var også takstmann i Lånekassa, og i den forbindelse kjørte jeg og hentet ham mange steder. Det viste seg heldigvis at bilen var

veldig nyttig, og jeg var glad for at jeg hadde kjøpt den.

Utover våren og sommeren, og neste vinter med, var det ganske mye kjøring. Så kom 9. april 1940 med tysk invasjon. Da ble det selvfølgelig forbud mot å kjøre bil, og Essexen ble satt i garasjen. Der jekket jeg den opp og satte den på fire store kubber, så hjulene ikke skulle stå på bakken. Slik stod den til like før jul i 1945. Da satte jeg i et nytt batteri og var spent på om den ville starte. Etter å ha tatt motoren noen runder med sveiva, startet den faktisk, og motoren gikk helt fint.

Under krigen hadde jo tyskerne tatt de aller fleste av de bilene som var brukbare for dem. Da var det en fordel å ha en så gammel bil som den jeg hadde, for den ville de ikke ha, og jeg fikk beholde den. Etter krigen var det virkelig bruk for å ha en bil, for da var det blitt mangelvare i aller høyeste grad. Det var flere som henvendte seg til meg for at jeg skulle kjøre dem forskjellige steder, og flere av disse turene skaffet meg både hygge og avveksling. Det var ikke bare far som hadde nytte av bilen.

I slutten av 1940-årene ble det ganske mye kjøring, og selv om bremsene ikke var av de beste, gikk det alltid bra.

Da jeg begynte i melkemaskinfirmaet E.C. Due i 1951, benyttet jeg bilen i service-tjeneste for firmaet. Før jul samme år, ble det munn- og klovtsyke her på Østlandet, og da kunne jeg ikke kjøre fra gård til gård for å drive service på melkemaskiner en periode.

Den gang var det jo kjøpetillatelse for å få kjøpt bil, og jeg søkte om å få kjøpe ny varebil. Julaften 1951, fikk jeg den etter-lengtede kjøpetillatelsen i posten, og den 2. januar var jeg hos Kolberg-Caspari og bestilte ny Commer varebil til 12.000,- kroner. Dagen etter lesset jeg Essexen full av melkemaskindeler og kjørte til Møre. Der var det ingen klovtsyke, så der kunne jeg bare drive på så mye jeg ville. Siden kjørte jeg til Trøndelag, og var i alt borte i tre måneder sammenhengede. Det var en interessant, men slitsom tur som gikk uten det minste uhell i snøkavet der oppe.

På den turen utførte jeg service på Manus melkemaskindeler og anlegg på omtrent 250 gårder, og det var virkelig en

begivenhetsrik tur, og jeg opplevde utrolig mye morsomt og hyggelig. På den turen lærte jeg også mye om Trøndelag, og det satte jeg pris på.

Da jeg kom tilbake omkring 1. april, henvendte jeg meg til Kolberg-Caspari for å høre når jeg kunne vente meg Commeren. Det var naturligvis ventetid på biler og de kunne ikke love noe bestemt om leverings-tiden. Den 10. juni var bilen klar til å hentes, og jeg syntes at det var fint å kjøre med ny varebil. Den bilen brukte jeg i fem år, og da hadde den gått 111.000 kilometer. Selv om den var en del på verksted i den tiden, hadde jeg aldri noe plunder av betydning. Jeg glemte visst å fortelle at den siste motorsykkelen som jeg hadde, solgte jeg til en gutt i Sørum, som jeg kjente. **Kristian Lieungh**

Kaptein Lihme går igjen

Per Otto Asak er blitt pensjonist, og derfor mer opptatt enn noensinne. Men han har likevel lovet Sørum-Speilet en serie med barndomsminner. Ikke for å ta opp konkurransen med Kristian Lieungh, men for å gi oss et blikk inn i livet på Myrvold i Yssihagan.

På Østigarn Børke hadde de et kjent spøkelse. I Gulstua i hovedbygningen kunne du høre ”kaptein Lihme” gå ovenpå. Både min mor og mine tanter hadde hørt ham. Dette ble stadig fortalt meg, men jeg fikk sjøl aldri gleden av å høre dette spøkelset. Jeg bodde mine fire første år på Østigarn. Faren min forpaktet gården under krigen. Mormor (Borghild Egeberg) var enke, og ingen av sønnene var klar til å overta gården før i 1946, da faren min kjøpte nyriddings-bruket Myrvold ved Ausenvegen. Det jeg kan huske best fra Børke, var buhunden Krim og den høye dørstokken til kjøkkenet. Ellers fikk jeg høre mye om spøkelset ”kaptein Lihme”.

Undersøkelser viser at kaptein Lihme virkelig har bodd på Østigarn Børke en kort stund. Kapteinens fulle navn var Ulrik Fredrik Wilhelm Lihme. Han kom fra Fredrikstad, og han ble i 1810 gift med Gjertrud Helene Wangensteen, født 1778 død 1841. Familien Wangensteen bodde før 1813 på Leirsund gård i Skedsmo. Det ser ut at familien Lihme overtok Leirsund.

Kaptein Lihme fikk i 1813 skjøte på Leirsund gård med herligheter. Leirsund gård ble ansett som en verdifull gård på grunn av gårdens sundrettigheter. Jordveien var ikke så verdifull. Ved takst over gårder i Skedsmo står det anført at ”gården mangler utmark og skades på eng og åker ved elvens over-svømmelse, dog verd taksten 300rd.” Herligheten består av bropenger som gårdens eier håver inn. Da kapteinen ble enkemann i 1841, flyttet han til sin sviger-sønn på Østigarn Børke. Dattera var Marie Dorthea Lebrecht Lihme, født 1813, og hun hadde giftet seg med enkemann proprietær Nils Torgersen på Østigarn Børke. Det ser ut som kaptein Lihme, da han ble enkemann, flyttet til sin svigersønn på Børke. Kaptein Lihme solgte Leirsund i 1842 til rittmester Jakob Aars Prytz for 2300 spd. Lihme har vært herredskasserer i Skedsmo i 1839-41. Det var ikke lenge kaptein Lihme bodde på Børke, men siden han går igjen i Gulstua på Børke, er vel hans ”kjødelige” avgang fra Børke uinteressant for vår slekt.

I kirkeboken for Skedsmo blir det opplyst at kapteinen døde 11. mai 1842, 73 og et halvt år gammel. Han ble gravlagt ved siden av sin kone 19. mai samme år.

Per Otto Asak

Rusletur langs Slora

Den første rusleturen til Blaker og Sørums historielag 22. mai 2008 startet fra Slora mølle. 20 personer fant vegen dit i fint maivær. Leif Mathisen, som er primus motor for rusleturene, fortalte først fra historien om Slora mølle. En vet med sikkerhet at i 1666 var det møllevirksomhet her. Kanskje var det også før det. Sagbruk var det i Slorafossen fra 1500-tallet.

Den nåværende bygningen er oppført i 1908. Mølle driftet pågikk her til 1961, og den siste eier og møller var Olav Kristiansen. I 1995 overtok Blaker og Sørums historielag bygningen, som ble påkostet for 600.000 kroner. Også i 2008 har mølla fått ny takstein, og nye vinduer

står for tur. Dette arbeidet er det Dag Einar Hellerud som har stått i spissen for.

Det spesielle ved Slora mølle er at vi kan følge den teknologiske utviklingen fra vasshjul til turbindrift, og fra en forbrenningsmotor fra 1945. Det som kanskje ikke er så godt kjent, er at det på turbinen var påmontert en likestrøms-dynamo som holdt mølla med nødvendig strøm før strømmen fra Rånåsfoss kom. Albert ovind kunne fortelle at det også ved Kvevlimølla ble produsert strøm. Også Kvevligarda hadde strøm før Rånåsfoss-anlegget kom i drift.

For den som vil vite mer om Slora mølle og kornets historie, kan vi vise til Leif Mathisens artikkel i Sørumspeilet nr. 3 for 2001. Og også til Dag Winding-Sørensens artikkel om Slora mølles fortid og framtid i Sørumspeilet nr. 3, 2008.

Med Leif i spissen, ruslet vi oppover mot vegkrysset ved hovedvegen Rennespillet-Årnes, til Staurhaugen. Navnet Staurhaugen kommer rett og slett av at det her har vært et opplagsted for staur.

Etter at Einar Sann la ned sin butikk, som lå noen hundre meter mot Rennespillet, kom det en ny butikk og bensinpumpe ved Staurhaugen. Denne er også nå nedlagt.

På østsida av vegen i lia opp mot åsen ligger Stagrim- og Fjuk-garda. Navnet Stagrim kommer av hi eller huk for dyr. I åsen bak garden er det en huk som kalles Fleskebua. Fjuknavnet kommer av at her blåste nordavinden så det la seg snøfaner (utføyke). Fjukbekken mellom hovedvegen og Stagrim- og Fjukgarda er blitt kanalisert, og dette har gitt mye fin dyrkingsjord.

Vi svingte så av hovedvegen på en likavarveg, innhøstningsveg til Meluken-garda, på eldre bygdemål ”Mjølukuken”. Navnet her kommer sikkert av at her var det fra gammelt av blitt dyrket korn, som da var utsatt for en soppsjukdom som kalles mjølauke. Denne soppen var så giftig at folk kunne stryke med av den når de åt mat av korn med sopp.

Når vi stod her og så velstelte garder med Meluken-garda øverst i hellinga på østsida av åa og Thoreid-garda på vestsida med vidstrakte jorder ned mot åa, er dette et flott bilde av norsk landbruk.

Mellom Meluken og Thoreid går det en innhøstningsveg som nok tidligere var mer en ferdselsveg med bru over åa. Blaker idrettslag har i den senere tid lagt betongelementer som bru, som blant annet lysløypa går over. Her var det også i gammel tid en vaskeplass hvor folk vasket klær. Oppe på gardsplassen på Thoreid kunne vi se sydover mot det nye byggefeltet ovenfor Bruvollen. Navnet Thoreid: Trolig en gang en part av Eid som var eid av ei som hette Thora, herav Thoreid.

På turen ned til mølla igjen ligger garda Kringsjø og Solås på nordsida av vegen og Slora på sydsida.

Til slutt luftet Dag Winding-Sørensen litt av sine tanker for Slora mølle i framtiden. Han håpet å få satt den i stand slik at den oppvoksende slekt kan bli kjent med dens fortid. Det må nevnes at det allerede er en skoleklasse ved Fjuk skole som en del av prosjektet Den kulturelle skolesekken har adoptert mølla, og er med på aktiviteter der. Og som formannen skriver, visjonen kan være å føre Slora mølle tilbake i bygdas pulserende liv, ikke som en produksjonsbedrift, men som et levende dokument på møllas betydning i samfunnsbygging med vann som energibærer og miljøfaktor.

Vi sier takk for turen.

Kaare Svarstad

Bli med på rusletur 21.august!

Torsdag 21. august er det frammøte på parkeringsplassen på Bingsfoss klokka 18:30. Deretter går vi langs Glomma mot Rånåsfoss på den nye gangstien med Leif Mathisen som kunnskapsrik guide.

Vi tar av fra stien og passerer beiter og tufter etter tidligere husmannsplasser på Valsmoen. Turen går opp til Bråtan og deretter tilbake til Bingsfossen.

Det blir tid til en pust i bakken, så husk å ta med kaffe og noe å bite ti.

Kjenn-din-bygd-turen

En gang i året inviterer historielaget gamle og nye sørumsokninger til en ca. fem timers busstur gjennom bygda. I år går turen lørdag 6. september, og starten er fra Biblioteket på Sørumsand klokka 11:00.

Dersom du vil vær med på turen, ber vi deg ringe Kulturkontoret 63825358 for å melde deg på. Er det mange som vil være med, må vi kanskje ha to busser!

På disse turene får vi med Leif Mathisen som guide ikke bare orientering av gamle dager, vi ser også de siste utbyggingsprosjektene. På Vølneberg skole blir det kaffepause.

Birgits historie

Birgit Laake kom til Sørum i 1903, da hun og mannen Johan kjøpte Egner nordre. Hun vokste opp på Leveld i Hallingdal. Omkring 1950 fortalte hun om den første arbeidsplassen på Ringerike til dattera, Johanne Egner, som skrev den ned.

”Det var i 1890, og jeg var 16 år da jeg kom til en herregård på Ringerike som hette ”Ve”. Jeg tror eieren hette Færden. Det var vanlig den gang at ungdom fra Hallingdal tok seg arbeid på garda, helst som fjøshjelp, men også innearbeid.

Det jeg skal fortelle begynte med at far hadde kjøpt og foret opp dyr, så han hadde en hel drift. Da oktober kom, samlet han i hop alle krøttera og drog til Drammen for å selge dem. Jeg var med for å jage på og hjelpe ham. Dyra måtte fores og stelles underveis. Vi drog over fjellet forstås, og vi hadde niste med oss.

Dyra måtte jo helst beite der det fantes råd å finne mat. Far hadde hest og kjøredoning, men den var fullastet med smør, ost, skinn og alskens forskjellig. Jeg hadde likevel fått plass til tina mi på lasset.

Jeg var bestemt på å ta tjeneste den 14. oktober. Vi var to jenter, for ”store”-Sigrid var også med. Hun førte an til festkontoret i Drammen. Der var det

stappfullt med folk som skulle ha seg hjelp. Handelen gikk unna. Sigrid sa farvel og ble med en svartskjegget bonde. Dem var blitt enige om lønna, og da var det bare å dra av sted.

Da hun drog, holdt jeg på å gråte – og tenkte at nå var det festedagen 14. oktober, og følget mitt var reist, så jeg tok den første som spurte om jeg ville arbeide i fjøset. Sammen med andre skulle det være. Jeg måtte også være villig til å hjelpe kokka om hun bad meg om noe.

Jeg hadde ikke vært ute før, så jeg hadde i grunnen intet å forlange. Men jeg syntes at åtte kroner måneden var penger å tjene, og fant tina og pjanket mitt og kjørt av gårde med en som viste seg å være gardsbestyreren på "Ve".

Dette ble det svarteste kapittel i mitt lange liv. Garden var som et gods å se på, med herskap, tjenere og egen kokke. Men garden dreiv også et gamlehjem, og det var der jeg var ansatt som hjelpejente. Bestyreren dreiv de gamle til å arbeide. De gamle gjorde alt tungarbeidet i fjøset. Det var også en tjenestegutt, men han rakk ikke stort annet enn å kjøre vann.

Det som jeg syntes var verst, var å legge ei stang over skuldra med en full vannså. Men ikke nok med det, huttetu, all den kjeften jeg fikk av kokka for vannet jeg skvulpet ut på min vandring! Dette var vann til aldershjemmet, og det hadde egen kokke og husholdning.

Den maten jeg åt i tjenesten er ikke til å beskrive. Det var rånaflesk med mark, svor og avfall, og slikt ble jeg satt til å hjelpe kokka med å skjære opp. Grøten var den likeste maten, for den var da rein, den.

Ut på vinteren ble jeg dårlig. Doktoren kalte det nervefeber eller tyfus. Jeg ble innesperret på rommet, og en av de gamle ble satt til å se om meg. Hun kom med litt mat, men det ble alt for lite. Det var samme mat hver dag og hver uke. Jeg ble mer og mer dårlig, og hadde vel aldri blitt frisk om ikke den gamle legdekvinna på "Ve" hadde tatt et kjørel under forkleet sitt, og i all hemmelighet gått i fjøset og melket av ei ku der ute. Det var livgivende

dråper, varm silsup av ei ku, og jeg reiste meg opp av sykesenga.

Jeg reiste fra "Ve" 14. april, men jeg var ikke meg sjøl verken i mot eller krefter før det led langt ut på sommeren. Så jeg har lært å verdsette maten. Silsupen var min styrkemedisin."

Slik var historien Birgit fortalte om sin første arbeidsplass. Etter en tid tok hun igjen arbeid på Ringerike, og da traff hun Johan Laake fra Ullensaker. I 1896 giftet de seg og flyttet til Bygdøy, der Johan arbeidet som vognmann. Fra 1899 bestyrte Johan Braati gård på Strømmen. Birgit fødte 11 barn fra 1897 til 1917. Mormor døde i 1963, 89 år gammel.

Trygve Sæther

Lederens spalte

Historielagene kan skape historie dersom fantasien blir tatt i bruk. Historielagene på Romerike har fått en særlig viktig oppgave. Kommunene nord og øst for Oslo er plutselig blitt fanget av utviklingens ville hvirvler og suges med i investorenes kort-siktige monopolspill i dragsuget av Hovedflyplass-etableringen.

Disse trauste landbrukskommuner som i hovedsak opp gjennom århundredene har forsynt hovedstadens befolkning med kortreist mat og trevirke for plankeadelens forlystelser opplever plutselig at de ikke lenger ligger i skyggen men midt i rampe-lysets strie strålebunt. Alle som ferdes langs E-6 mot nord kan selv se hvordan landskapet teppebombes av billige kontorblokker og uskjønne lagerhaller. Om man kommer fra Skedsmo, er det bare gjennom Sørumsund det er et kort glimt av den vakre Romeriksnaturen før den kjenner kapitaletableringen igjen sperrer utsynet når man nærmer seg Ullensaker.

Og i Hovedflyplassens skygge følger arbeidsplasser og tilflytting – rett og slett utvikling og urbanisering. Og på mammons alter ofres alt som ikke gir en høy avkastning og en solid bunnlinje. Da er scenen satt for ar Historielaget gjør sin entré som Luke Skywalker i kampen mot den onde Darth Wader. Dette er StarWars – vår kamp mot gallaksene. Vår oppgave er å redde lokalmiljøet og bygge den gode kommune.

Derfor har vi samlet oss om iedentitetsmarkører som Bingen Lenser og fløtermiljøet, om Wølneberg Gamle Skole, Slora Mølle, Rulla og Husmannsvesenet, om Gravhauger, Hulveier, Kleberstensbrudd og Stokkebåt, Butikk, Café, Industri, og Næringsliv – og alt dette blir vevd fint sammen både i Bygdebøkene som kommer med nytt bind annet hvert år, og tilslutt vil dekke hele Blaker og Sørum, og som blir presentert enkeltvis å de årvisse rusleturene som Leif Mathisen arrangerer med den avsluttende Kjenn din Bygd turen der alle interesserte får en omvisning i bygda som alle, og særlig nyinnflyttere burde delta i.

For særlig viktig tror vi det er at våre nye Sørumsokninger og Blaker-væringar skal få en innføring i hva de er en del av, la dem føle stolthet av det eierskap det innebærer å ta vare på bygdene våre. I eierskapet ligger forholdet til fremtid, nåtid og fortid. De som har dette sunne forholdet til fortiden bidrar til å gi bygdene vår den rette utvikling fra den historiske bakgrunn vi deler.

I dette arbeidet er Historielaget en katalysator. Reaksjonene kommer i alle miljøer i Blaker og Sørum. Det er særlig viktig at det kommer i den yngre del av befolkningen – og spesielt gledelig når det er de yngste som vil drive utviklingen.

Alle vet at lokalhistorien er en del av bygdens identitet. Lokalhistorien har oftest vært noe de eldste generasjonene har begynt å interessere seg for når det nesten er for sent. Kunnskapen om Slora Mølle er allerede i ferd med å forsvinne. Og P. Chr. Asbjørnsens stier er grodd igjen. Skal

kunnskapen sikres for efterslekten, må det mange hender til for å åpne den. Og det kan også yngre generasjoner bidra til. ”Hvordan” blir også vist i korte presentasjoner i ”Skolesekken” på Historielagets nettsider.

Idet skoleåret nærmet seg slutten sist vår og elevene forberedte seg på en velfortjent ferie fikk Blaker og Sørum Historielag en velkommen utfordring i fanget. Syvende trinn ved Frogner og Fjuk barneskoler er de første skolene i bygda til å adoptere sitt kulturminne, det ene virtuelt, det andre reelt, og begge med solide røtter i Blaker og Sørum.

Med utgangspunkt i stien fra Børke gård over Hexebergfjellet til Fjeldstad i Gjerdrum bistår årets 7de klasse ved Frogner skole i rydding og vedlikehold av stien og arbeider for å gjøre den mer kjent samtidig som de ønsker å lese seg opp på Asbjørnsen og folkeeventyrene. Det blir som en inngangsportale til lokalhistorien og folketradisjonene. Med det har denne klassen skapt en stafettpinne som de gir videre til neste års 7de klasser.

7de klasse ved Fjuk skole har adopter Slora mølle, som de ønsker å studere nærmere, samle kunnskap om mølla og samfunnet den var en del av. De vil ta for seg deler av mølla og området rundt der de kan bidra til rydding og vedlikehold. Elevene vil finne frem til måter å gjøre faktainnsamling på både ved fotografisk dokumentasjon, undersøkelse og registrering av funn i og rundt mølla og innsamling av kunnskap som fortsatt er levende i lokalmiljøet. Med årets arbeid samler elevene grunndata og gir videre til neste års 7de klasse. Og dermed er stafetten i gang.

Og denne stafettformen kalles Kulturminne-adopsjons-stafett som er en ny all-sportsgren. Her har Historielaget en oppgave som utøver.

Bygninger og lagerområder utgjør en uskjønn vegg mellom transportårer og landskapet rundt mellom Oslo og Jessheim. Bare en kort strekning gjennom Sørum har unngått denne kortsiktige

utviklingen. Og nettopp her går stiene fra Sørumsdal til Gjerdrum over Hexebergfjellet der Asbjørnsen vandret i sine unge år. Her ble kimen til nasjonalskatten "Norske Folkeeventyr" lagt. Disse stiene er nasjonal-eiendom og må vernes som det.

Kulturminne-stafetten til 7de klasse ved Frogner skole er derfor et særdeles viktig skritt for å styre utviklingen. Elevene, historielaget, næringslivet og kommunen kan samarbeide om å sikre en utvikling som vil bevare denne viktige identitets-markøren. Og eierskapet til denne markøren kan gi stolthet til alle våre innbyggere, og særlig til dem i Frogner sogn. Hvor flott ville det ikke da ha vært å reise en byste eller en bauta over Asbjørnsen på stiens høyeste punkt!

Dag Winding-Sørensen